ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ǴYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«ǴYLYM JÁNE BILIM - 2024»

PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«ǴYLYM JÁNE BILIM - 2024»

2024
Астана

УДК 001
ББК 72
G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докоранттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов имолодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001
ББК 72
G99

ISBN 978-601-7697-07-5

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2024

толық мәтіні https://kaz.zakon.kz/5053083-ekologiya-ministr-n-zha-a-ekologiyaly.html
4. Қазақстан Республикасының экологиялық саласын дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған тұжырымдамасы [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі:https://www.gov.kz/memleket/entities/ecogeo/documents/details/163122?lang=ru&ysclid=lex4hbzyr3977420128
5. Карантин қоршаған ортаға пайда әкеледі: экологиялық қылмыстардың саны екі есе азайды [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі:https://24.kz/kz/zha-aly-tar/o-am/item/440891-lokdaun-ekologiya-a-pajdasyn-tigizdi-ekologiyaly-y-b-zushyly-tar-sany-eki-ese-azajdy
6. Дюсенов Е. А. заңнаманы экологияландырудың өзекті мәселелері [Электрондық ресурс]. - Қол жеткізу режимі: https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-voprosyekologizatsii-zakonodatelstva
7. Экологиялық заңнама жиі бұзылады [Электрондық ресурс]. - Қол жеткізу режимі: https://egemen.kz/article/315527-ekologiyalyq-zanhnama-dgiibuzylady
8. Демешко А.С., Чурсина А. С. азаматтық заңнаманың негізгі принциптері жүйесіндегі адалдық // жинақта: Сібір жастары – Ресей ғылымы.
халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. Красноярск. 2018. 38-40 бет.
9. Нұр-сұлтан қаласы сотының 2021.06.18 шешімі [Электрондық ресурс]. - Қол жеткізу режимі: https://online.zakon.kz
10. Қоршаған ортаның ластануынан келтірілген залалды экономикалық бағалау қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 27.06.2007 N 535 [Электрондық ресурс]. - Қол жеткізу режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/P070000535_

УДК 316.343.653

БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА СТЕЙКХОЛДЕР-МЕНЕДЖМЕНТІН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Құлшар Қалыбек Мнайдарұлы
k.kulshar@mail.ru
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Экономика факультетінің магистранты, Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Толысбаев Б.С.

Қазақстанның білім беру жүйесін қарқынды дамыту және реформалау жағдайында ұйымдар білім беру қызметтері нарығында бәсекеге қабілетті саясат жүргізу қажеттілігіне жиі тап болады. Білім беру ұйымының тиімділігі көбінесе сыртқы ортамен және ішкі ортамен дұрыс құрылған өзара әрекеттесуге байланысты, өйткені сыртқы орта ұйым үшін ресурстар көзі болып табылады және әлеуметтік тапсырысты қалыптастырады, ал ішкі орта ұйымның ресурстық әлеуетін анықтайды [1]. Қоршаған орта факторларының күтулерін, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін түсіну кез-келген білім беру ұйымының қазіргі жағдайда тұрақты дамуының міндетті шарты болып табылады.

«Стейкхолдер теориясының» классикалық нұсқасы 80-ші жылдары «Стратегиялық менеджмент: мүдделі тараптар тұжырымдамасы» кітабында өзінің көзқарасын баяндаған профессор Р.Э. Фриманның өтінішімен танымал болды. Фриман «стейкхолдер» ұғымын енгізіп, теорияны қолдану моделін ұсынды.

«Стейкхолдерлерді басқару теориясы» идеясы ұйым немесе жоба өзінің сыртқы және ішкі ортасымен бірге мүдделі тараптардың қоспасын құрайтындығына негізделген. Компания менеджерлері осы тараптардың мүдделерін барынша ескеріп, олардың талаптарын қанағаттандыруы керек. Компания капиталдандыру мен пайданың өсуіне ғана емес, барлық мүдделі тараптар үшін құндылық құруға ұмтылуы керек. Бұл Фриман теориясының

классикалық бизнес тұжырымдамаларынан айырмашылығы, бұл мемлекеттік компанияның негізгі мақсаты оның акционерлерінің әл-ауқатын арттыру болып табылады.

Қазіргі уақытта басқару теориясы мен практикасында екі тұжырымдама қалыптасты: құрылтайшылар (акционерлер) позициясынан басқару және стейкхолдерлер позициясынан басқару. Бұл тұжырымдамалар басқарудың мақсаттары мен әдістерін түсінуде айтарлықтай ерекшеленеді: егер бірінші жағдайда құрылтайшылардың мүдделері барынша қанағаттандырылса, онда екінші тұжырымдамада кең ауқымды мүдделі мақсатты топтардың (стейкхолдерлердің) мүдделерін зерттеуге және қанағаттандыруға үлкен рөл беріледі. Серіктестік стейкхолдерлер теориясының негізіне айналды, олардың басты рөлі – өзекті құндылықтарды әр мүдделі мақсатты топпен қалыптастыру және бөлісу, сонымен қатар ұзақ мерзімді серіктестіктерге назар аудару [2].

Стейкхолдерлер теориясы Вирджиния университетінің іскерлік-әкімшілік профессоры Э. Фриманға тиесілі, ол «Стратегиялық менеджмент: стейкхолдерлік тәсіл» (1984) монографиясында көрініс тапты. Айта кету керек, «тараптардың мүдделілігі» ұғымы туралы алғашқы сөз 1963 жылы Р. Стюарт, Н. Адлен және М. Дошердің баяндамасында болған, олар ескі шотландтық «стейкхолдер» терминін «құндылығы бар нәрсеге заңды үміткер» мағынасында қолдана бастады [3].

Ағылшын тілінен «стейкхолдер» ұғымы. «stákeholder» бастапқы дереккөздерде бизнеске инвестиция салған және оның бір бөлігін иеленетін тұлға немесе компания ретінде түсіндіріледі. Қазіргі ағылшын тілінің сөздігі стейкхолдерлерге жоспардың/жобаның, жүйенің немесе ұйымның сәттілігіне қызығушылық танытатындар, мысалы, компаниядағы жұмысшыгы немесе мектептегі баланың ата-анасын жатқызады. Жоғары деңгейдегі білім алушыларға арналған ағылшын тілінің сөздігі стейкхолдерлер «компания немесе ұйым қызметінің нәтижелеріне мүдделі тұлға» деп түсіндіреді. Жоғарыда келтірілген анықтамалардан көрініп тұрғандай, сыртқы және ішкі орта өкілдерінің қызығушылығы (пайдасы) ағылшын тіліндегі дереккөздерде үлкен рөл атқарады.

Бүгінгі тәжірибеде «стейкхолдер» ұғымы жақында басқару практикасының қолданысына енді, бұл анықтаманы белсенді қолдану 90-шы жылдардың басындағы экономикалық қатынастардың өзгеруімен және корпоративтік менеджменттің қалыптасуымен байланысты. Қазіргі уақытта осы ғылыми анықтаманың мазмұны туралы бірыңғай пікір қалыптасқан жоқ, олардың кейбірін қарастырайық.

Е. К. Екшикеев стейкхолдерлерді ұйымның қызметіне әсер етуі мүмкін кез келген топ немесе жеке тұлға ретінде анықтады [4].

Өз кезегінде, ресейлік зерттеуші М. А. Петров өзінің анықтамасында тек тікелей ғана емес, сонымен бірге кері байланыстың бар екендігіне назар аударды: стейкхолдерлер – бұл қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада кәсіпорын қызметінің нәтижелеріне мақсатты түрде әсер ете алатын немесе кәсіпорынның өздері әсер ететін белгілі бір қауымдастық немесе жеке тұлға [5].

Қазіргі зерттеушілердің еңбектерінде «қатысушы тарап», «мүдделі тарап», «ықпал ету тобы», «ықпал ету коалициясы», «коалиция қатысушылары», «мүдделі топ», «мақсатты аудитория», «мүдделер тобы» деген синонимдік ұғымдар бар.

Стейкхолдерлер тұжырымдамасына негізделген білім беру ұйымын басқару процесі келесі басқару функцияларын жүзеге асыруды қамтиды: жоспарлау, ұйымдастыру, ынталандыру, үйлестіру және стейкхолдер стратегияларымен жұмыс істеу үшін пайдаланылатын ресурстарды бақылау.

Бизнес саласында кеңінен танымал мүдделі тараптарды тарту тұжырымдамасы мектеп жағдайына да таралуы тиіс. Шын мәнінде, өте табысты білім беру ұйымдары қоғамдастықты мүдделі тараптар тобы ретінде тартудың, ұйымдастырушылық жетістікке жетудің және олардың операциялық модельдерін өзгертудің инновациялық тәсілдерін таба алады. Бұл өзекті мәселені шешу үшін, стейкхолдер менеджменті әдетте кезеңдер жүйесі арқылы жүзеге асырылады:

1-кезең: стейкхолдер топтарын анықтау.

Шетелдік және отандық ғылымда мүдделі тараптар тұрғысынан басқару тұжырымдамасының жеткілікті зерттелуіне қарамастан, шешілмегендерге салалық топтағы стейкхолдерлерді сәйкестендіру проблемасын жатқызуға болады. Стейкхолдер менеджменті білім беру ұйымының стейкхолдерлерін ең аз зерттелген деп анықтау мәселесін айқындайды. Зерттеулердің көп бөлігі жоғары білім беру жүйесіне арналған, ал орта кәсіптік, жалпы, мектепке дейінгі және қосымша білім деңгейі бірнеше ғылыми еңбектерде ғана ұсынылған.

Білім беру ұйымының стейкхолдерлерін анықтау мысалдарын қарастырыңыз:

- субъектінің билік органдары;
- субъектінің білім беру ұйымдары;
- өнеркәсіптік кәсіпорындар;
- бизнес өкілдері;
- азаматтық қоғам институттары.

Сонымен бірге, бұл тізімді мамандарға тапсырыс қалыптастыратын, сондай-ақ ЖОО-ның нормативтік-құқықтық қызметін реттейтін мемлекет сияқты салмақты стейкхолдерлермен толықтыруға болады.

Ғалымдар білім беру ұйымының сыртқы және ішкі ортасына қатысты анықталған стейкхолдерлердің екі тобын ажыратады.

Олар сыртқы стейкхолдерлерге мыналарды жатқызады:

- мемлекет (нормативтік-құқықтық реттеу, қабылдау саны);
- жергілікті билік және өзін-өзі басқару органдары;
- жұмыс берушілер;
- талапкерлер мен олардың ата-аналары;
- білім беру ұйымдары;
- әлеуметтік әріптестікке мүдделі қоғамдық ұйымдар.

Университеттің ішкі стейкхолдерлері:

- білім алушылар мен олардың ата-аналары;
- ғылыми-педагогикалық қызметкерлер;
- білім беру ұйымының әкімшілік-басқару аппараты.

Ішкі стейкхолдерлерге университет қызметкерлерінің отбасылары да кіруі мүмкін.

2-кезең: өзекті ақпаратты жинау.

Бұл кезең білім беру ұйымына қатысты стейкхолдерлердің әрбір тобының күтулері мен мүдделерін белгілеу және бағалаумен сипатталады. Сонымен қатар, стейкхолдерлердің әр тобымен жұмыс істейтін байланыс арналары талданады. Өзекті ақпаратты жинау үшін дәстүрлі түрде сауалнамалар, сұрақ-жауаптар, мазмұнды талдау, сараптамалық бағалау әдісі және т. б. қолданылады.

3-кезең: болашақ стейкхолдерлермен өзара әрекеттесудің мақсатын анықтау.

Бұл кезеңде стейкхолдерлерді талдау және орналастыру кезінде рейтинг әдісін қолдану қажет: мәні мен маңыздылығы. Маңыздылығы – стейкхолдердің білім беру ұйымын қолдау немесе оған қарсы тұру деңгейі, ал оның әсері университетті басқару жүйесіне әсер етеді. Жұмыстың нәтижесі стейкхолдерлермен өзара әрекеттесудің қажетті моделі, «болашақ қатынастардың бейнесі» болады.

4-кезең: стейкхолдер топтарымен жұмыс істеудің күшті және әлсіз жақтарын анықтау.

Төртінші кезең бірінші және екінші кезеңнің нәтижелері бойынша алынған нақты жағдайдың үшінші кезеңде қалыптасқан болашақ өзара әрекеттесу бейнесімен қатынасымен сипатталады. Кезең стейкхолдерлермен өзара әрекеттесудің күшті және әлсіз жақтарын анықтаумен сипатталады, осы кезеңдегі жұмыстың нәтижесі сұрақтарға жауап болады: нені күшейту керек? ал стейкхолдерлермен өзара әрекеттесу кезінде өзгерістерді не талап етеді?

5-кезең: мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу стратегиясын таңдау.

Стейхолдерлер топтарын саралау, олардың мүдделерін анықтау, өзара іс-қимыл кезінде «күшті» және «әлсіз» жақтарын айқындау туралы деректер негізінде білім беру қызметтері нарығында бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруды қамтамасыз ететін білім беру ұйымын одан әрі дамытудың перспективалы ұзақ мерзімді бағыттарын таңдау айқындалады.

Қазіргі уақытта келесі стратегиялар кеңінен қолданылады:

- бірінші стратегия: тұрақты бақылау және стейхолдерлерді өзара іс-қимыл процесіне барынша тарту, бұл стратегия негізгі топтарға (маңыздылығы мен ықпалының жоғары деңгейі) қолданылады;

- екінші стратегия: осы топтардың қанағаттанушылығын сақтау мақсатында білім беру ұйымының ұзақ мерзімді шешімдерін келісу бойынша консультативтік кездесулерді ұйымдастыру (ықпалдың жоғары деңгейі, бірақ маңыздылығының төмен деңгейі);

– үшінші стратегия: білім беру ұйымының мүддесі туралы хабардар ету, осы топтардың қолдауына ие болу мақсатымен өзекті мәселелерді жария талқылауға тарту (ықпалдың төмен деңгейі, маңыздылықтың жоғары деңгейі).

6-кезең: стейкхолдерлермен қарым-қатынасты басқару стратегиясының тиімділігін іске асыру және бағалау.

Осы кезеңде белгіленген мерзімдерде стейхолдерлердің әрбір тобының қанағаттану дәрежесіне бақылау жүргізіледі, алынған нәтижелер бойынша түзету іс-шараларының жүйесі әзірленеді.

Қатысуды коммуникацияның нәтижесі ретінде қарастыра отырып, мүдделі тараптар топтарын тарту үшін мүдделі тараптарға сәйкес коммуникациялық стратегияларды енгізу өте маңызды. Коммерциялық емес ұйымдар ұйымдық жетістікке жету үшін сыртқы мүдделі тараптарға сүйенеді, алайда ішкі мүдделі тараптарға көп көңіл бөлінеді. Білім беру ұйымдарында сыртқы мүдделі тараптар ұйымдық мақсаттарға жету үшін өте маңызды және қоғамдастық сыртқы мүдделі тараптардың ең үлкен топтарының бірі болып табылады. Білім беру ұйымдарындағы қоғамдастықтың қатысуын мүдделі тараптармен өзара әрекеттесу нысаны ретінде қарастыруға болады.

Осылайша, тиімді стейкхолдер-менеджменттің болуы білім беру ұйымына шығындарды оңтайландыруға, бедел мен бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруға, тұтынушылар мен тапсырыс берушілердің талғамына сәйкес сұранысқа ие және сапалы білім беру қызметтерін ұсынуға мүмкіндік береді деп айтуға болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Патрахина Т. Н. SWOT-анализ как инструмент планирования стратегии образовательной организации // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 7. № 2 (2018). — Режим доступа: http://naukovedenie.ru/PDF/08PVN215.pdf

2. Якубов Б. А. Совершенствование организации взаимодействия предпринимательских структур в рамках концепции стейкхолдер-менеджмента. Диссертация на соискание степени канд. эконом. наук.

3. Булатов А. Р. Эдвард Фриман. Люди. — Режим доступа: http://www.peoples.ru/science/philosophy/r__edward_freeman/

4. Екшикеев Т. К. Стейкхолдеры рынка образовательных услуг // Сибирский торгово экономический журнал. 2019. № 9. КиберЛенинка научная библиотека.

5. Петров М. А. Теория заинтересованных сторон: пути практического применения. Вестник СПбГУ. Сер. 8. 2014. Вып. 2 (№ 16). С. 51–68

УДК 338.2

MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AUTOMOTIVE INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS AND PREREQUISITES

Muzarap Gulzeinep Zhalgasbekkyzy
gulzeynep.muzarap@bk.ru
Student of Economics Faculty, L. N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan